

Den unge Aage Friis og Sønderjylland

Uddrag af en brevveksling med hans hjem

1889-1891

Ved *Finn Friis*

Historikeren, professor Aage Friis har i et bidrag til Bogen om H. P. Hanssen, 1948, givet en skildring af sit nære samarbejde og venskab med H. P. Hanssen gennem et halvt hundrede år. Indledningsvis fortæller han her, hvorledes hans interesse for den sønderjyske sag allerede i skoletiden 1885-90 i Viborg Katedralskole fik næring hos den fremragende rektor H. H. Lefolii og overlærer Frederik Petersen. Videre skriver han: »Tidligt udviklede anlæg for historisk studium, venskab og tankeudveksling med min klassekammerat . . . P. Munch [den senere udenrigsminister] gav min syslen med Sønderjylland baggrund og dybde. Jeg læste Højskolebladet, hvor H. P. Hanssen som »En ung sønderjyde« først i 80'erne var begyndt at skrive om, hvad der skete syd for Kongeåen. Munch og jeg holdt i mine sidste skoleår sammen med Lefolii og overlærer Petersen Politiken, hvor Johan Ottosen som talsmand for den sønderjysk interesserede venstreakademikerungdom behandlede de nordslesvigske forhold kyndigt og sagligt.«

Aage Friis var således tidligt blevet opmærksom på H. P. Hanssens virke og glædede sig over hans store indsats for at sprede oplysning i kongeriget om sønderjyske forhold. Da Friis havde taget studentereksamen i 1890 og var begyndt at studere historie i København, meldte han sig straks som aktiv deltager i oplysningsarbejdet og deltog ivrigt i møderne i To Løver og 4 S, Studenterforeningens og Studentersamfundets sønderjyske fraktioner. Ved et af disse møder, hvor rigsdagsmand Gustav Johannsen, Flensborg, holdt foredrag, var den unge stud. mag. en ivrig spørger, og Gustav Johannsen indbød ham til et besøg på Margrethesminde i Flensborg. Inden for de sønderjysk interesserede kredse havde Aage Friis tilknytning både til mere venstreprægede personligheder som Georg Brandes, Harald

Høffding, H. V. Clausen og Niels Hjort og til de politisk anderledes tænkende som H. L. Møller, Laust Moltesen, Camillus Nyrop, Troels-Lund og rektor H. P. Hansen.

De her trykte breve fra årene 1889–91 giver et stærkt indtryk af Aage Friis' virksomme og begejstrede deltagelse ikke alene i diskussionerne, men også i det løbende, praktiske arbejde for at udbrede kendskab til den sønderjyske sag. Det drejer sig om breve skrevet i Viborg og København til hans fader sognepræst Kristian Friis, Skyum og Hørdum i Thy, og hans moder Juliane Marie Friis. Brevene fra de følgende studenterår er desværre ikke bevaret.

Brevvekslingen giver bl. a. et indtryk af, hvordan den unge akademiker hjalp med til at fremme det sønderjyske foreningsliv i det noget »tunge« Thy, og viser klart, at Aage Friis allerede på dette tidspunkt forenede en temperamentsfuld interesse med en praktisk personlig indsats, ligesom da han senere i livet kom til at øve indflydelse på den danske regerings Nordsløvpolitik.

Brevene, der findes i Aage Friis privatarkiv i Rigsarkivet, gengives her i uddrag og med normaliseret retskrivning.

Aage Friis til Kristian Friis.

Viborg den 10. sept. 1889.

... For mit vedkommende har jeg desuden arbejde med forberedelse til et foredrag om kampen mellem dansk og tysk i Sønderjylland, som jeg vil holde i Minerva¹ med det første. Dertil kræves ikke liden forberedelse, da jeg samtidig vil sætte mig grundig ind i hele bevægelsen her i fyrterne, og dertil foruden andet også vil læse Orla Lehmanns, Clausens og fleres biografier og erindringer. Du kan derfor forstå, jeg må være tidlig på tærne og er da også oppe kl. 6 hver dag, men godt befinder jeg mig ved det ...

Aage Friis til Kristian Friis.

Viborg den 11. maj 1890.

... I morgen kommer A. D. Jørgensen² herover og holder foredrag i Sønderjysk Forening. Det glæder jeg mig særdeles meget til og lader uden skrupler arbejdet hvile i morgen aften efter 6; det er jo så sjældent, at sligt bydes os i denne tid. ...

Tre skolekammerater fra Viborg Katedralskole 1889 eller 1890. Fra venstre Peder Severinsen, P. Munch, den senere radikale politiker, og Aage Friis. (Det kongelige Bibliotek).

Peter Munch fik udmærkelse til Filosofikum; jeg antager, at turen til Sønderjylland bliver lagt sådan, at jeg må rejse herfra translokationsaftenen eller næste dags morgen; men endelig fastslået er det endnu ikke, der er så meget vrøvl med de gamle idioter, der står for det . . . .

Aage Friis til Kristian Friis.

Viborg den 4. juli 1890.

. . . . Turen til Sønderjylland er gået i vasken; grundene er der ikke tid til at udvikle, og jeg *må* iøvrigt ej heller nævne dem. Det må være nok at sige, at på grund af vigtige og mulig meget betydningsfulde forhold har sønderjyderne alvorlig og indtrængende anmodet om, at alle danske vil lade være med at rejse i Sønderjylland i sommer. Hvorfor må jeg som sagt ikke forklare, da man er overordentlig bange for, at bladene skal få fat i noget som helst angående det, der er i gære i Sønderjylland for tiden . . . .

Aage Friis til Kristian Friis.

København den 12. okt. 1890.

. . . . Jeg fortalte dig i et brevkort i forgårs, at jeg skulle til generalforsamling i 4 S og høre Gustav Johannsen. Det kom jeg og havde megen glæde af hans foredrag, men måske mere af det vi fik ud af ham, da vi en snævrere kreds bagefter samledes med ham ved et glas øl. Jeg kom der med i diskussionen og fik en del folk lært at kende foruden en mængde oplysninger om forholdene i Sønderjylland altså fra første hånd. Igår lørdags var jeg så efter indbydelse af formanden i 4 S cand. mag. Ottosen, G. Johannsens svigersøn, ude hos ham for rigtig at blive sat ind i forholdene og tillige at komme med ved arbejdet. Det er nu sket; jeg var derude hos dem 2-3 timer igår og er bleven sat fuldstændig ind i hele den sønderjyske organisation og er trådt ind mellem de direkte arbejdere. At give beretning om alt det skal jeg vel vogte mig for, det må gemmes, til vi tales ved, det er jo alt for vidtløftigt til et brev, men der er en side af sagen, som jeg må ind på, da vi vil udbede os din assistance der.

Planen er nemlig at tage ganske anderledes fat end før. Man har til en vis grad været forfærdelig sløje med arbejdet rundt om; der er hele dele af landet, hvor der intet er blevet udrettet, hvor der som for eks. i Thy aldeles ingen organisation af arbejdet har været. Disse steder skal nu underkastes en systematisk opdyrkning, dels gennem artikler i bladene og dels, og det er hovedsagen, gennem møder for dannelsen af filialer af de sønderjyske foreninger To Løver og 4 S her i Kbh. (Du ved vel at disse to, hvoraf *I* har sit hovedkvarter i For-

eningen, *II* sit i Samfundet, arbejder fuldstændig sammen, og uden at den politiske farve gør mindste skade. Også ikke-akademikere kan være og mange er medlemmer af dem.) Efter foreløbig aftale skal jeg og forfatteren Erik Skram (bestyrelsesmedlem af 4 S) tage Thy til opland. Når vi så har gjort vort bedste, skal A. D. Jørgensen nok i ilden. Kampagnen vil vist blive åbnet til jul, samtidig med at der gås løs på andre dele af landet, såsom Slagelse, øerne syd for Sjælland o. s. v. Noget nærmere er selvfølgelig endnu ikke bestemt; der vil i løbet af denne måned blive afholdt et bestyrelsesmøde fælles for 4 S og To Løver, hvor jeg skal med; der vil det nærmere så blive aftalt. Antagelig vil det hele gå sådan, at der medio november vil blive udsendt en opfordring fra de to foreninger her om at danne filialforeninger; den vil blive tilsendt alle dem, som der kan være tale om, der vil have interesse for sagen, og denne trykte opfordring vil så rimeligvis indeholde meddelelse om, at stud. mag. Aage Friis i jule-tiden og den nærmeste tid derefter vil være rede til på de københavnske foreningers vegne at meddele alle oplysninger og enhver mulig assistance ved oprettelsen af filialer samt afholde foredrag om sønderjyske forhold i alm. og om måden, hvorpå kampen føres dernede og støttes herhjemmefra. Iøvrigt må jeg sige, at jeg vil komme til at ordne måden, hvorpå henvendelsen redigeres og udsendes, samt til hvem den sendes, da jeg nok er den eneste her, der kender lidt til Thy. Så vil du imidlertid forstå, at jeg trænger til en hel del oplysninger om forskellige ting, og der er det, jeg vil bede dig være os behjælpelig; jeg ved, at du har interesse og kærlighed til den sønderjyske sag. Selv om forholdene, hvad jeg ved du ofte har betonet, i Thy vist er så ugunstige som nogensteds, så er det dog en given ting, at noget mere, end der gøres, kan du gøre, og nogen frugt må der komme, selv om den bliver lille.

For at lette dig det har jeg skrevet det, jeg ønsker, du skal skaffe os oplysning om, i spørgsmålsform på medfølgende papir. Jeg har tillige gjort det i en sådan form, at du meget godt kan sende den f. eks. til Jørgensen i Visby eller Hörlyck Sørensen i Villerslev eller andre, da det er mulig, at de kan give oplysninger, som du ikke har let adgang til. Ellers kan du jo også forespørge dem mundtlig eller skriftlig. Ved at læse de forskellige poster igennem vil du se, at de givne oplysninger vil danne grundlaget for den kampagne, vi tænker på at åbne mod Thy. Jo hurtigere jeg kan få svar, des bedre er det

jo, da der skal trykkes henvendelser o. s. v. Hvis du iøvrigt har råd eller oplysninger at give enten af den ene eller den anden art, så modtages de med taknemlighed. Jeg har ikke villet skrive til Hörlyck eller Jørgensen, da jeg antager, det vil gå bedst gennem dig. Hvis der på den anden side er noget, du vil have besked om, så kan det fås. Det nederdrægtige er, at vi ikke har en trykt fremstilling af hele organisationen; grunden er selvfølgelig sløghed og splittethed; men forhåbentlig bliver mangelen dog nok afhjulpet en gang med det første . . . .

Kristian Friis til Aage Friis.

Skyum Præstegård pr. Hørdum den 15. okt. 1890.

. . . . Dit lange fornøjelige brev om den slesvigske sag har jeg med megen interesse gennemlæst, og jeg skal også se at skaffe dig »nogle« oplysninger. Ja jeg anser »sønderjyske sag« for en livssag for Danmark, og jeg vil i så henseende blot betegne, at jeg ser således på sagen, at det, som det gælder om, er ikke med kanoner og granater og volde at forsvare eller erobre Sønderjylland tilbage; det véd tyskerne godt. Nej det, som det gælder om, er at bevare og forsvare det danske modersmål, den danske folkeånd og det danske folkehjerte; et lig kæmper man ikke for. Men nu her i Thy, hvorledes står sagen her? Hvorledes står sagen på Mors? På Mors ved jeg ikke, hvorledes sagen står, og Mors må vel tages aldeles for sig selv; men jeg antager, at sagen står på Mors, som den står i Thy, og lider under de samme svagheder som her i Thy. På Mors må man jo kunne få pålidelige oplysninger hos res. kap. i Nykøbing Vilhelm Hansen, som er gift med en søsterdatter af Knudsen på Trøjborg Gytha Refslund, og som har arbejdet og levet i Sønderjylland; men jeg formoder, at hvis han virker for sønderjyske sag, går det nærmest i forbindelse med SS (Askov).³ Her i Thy stiller forholdene sig således: Thyboerne er materialister og realister, det er deres naturgrund. Først sent er åndelig bevægelse fremkommen her. Den dominerende retning i åndelig henseende (flertallet) er den Indre Missionsretning, hertil slutter sig præsterne i Sydthy; men muligvis Paludan i Søndbjerg alligevel har noget tilovers for den s. sag. – Indre Missionsfolk blandt lægfolk får vi ikke engang med til at høre et foredrag derover: »Det

er jo ligegyldig enten vi er dansk eller tysk, når vi blot er Guds børn«. Den næste retning er totalafholdsfolket; når undtages enkelte dels af Indre Missions, dels af Grundtvigs retning, som har sluttet sig dertil, så bryde de sig om intet andet end »totaliteten«, men derimod nok om materiel udvikling (plantesaen) og er for en del venstremænd. Den grundtvigske retning (højskolefolket) har selvfølgelig hjerte og øre for den sønderjyske sag, så i de grundtvigske foredragsforeninger vil man altid få ørelyd for denne sag og forståelse af, hvad det gælder om; men jeg frygter for, at denne interesse kun er meget overfladisk. De ser ikke på den sønderj. sag som en farefuld sag, hvorpå vort folks frelse beror, men tager det op som en biinteresse mellem mange andre ting, men ikke som en sag, hvor det gælder liv og død for vort folk. For denne kreds gælder interessen nærmest politik, både statspolitik og kirkepolitik (Venstre og fri- og valgmenighed). – Så er der den store overvældende masse, som egentlig kun bryder sig om det materielle, agerdyrkning, stude, kommunalforvaltning, af hvem der også kan drives politik, både højre- og venstrepolitik. Højre kan tilsyneladende tale om at forsvare vort fædreland; men det er kun et skilt, man hænger ud, man er i hjertet vred på Københavns befæstning (det er i grunden ligegyldig, enten man er tysk eller dansk). Sig mig engang, hvorledes kunne Gustav Johannsen holde tale i Thisted for nylig i den »konservative klub«? Det var et uhyggeligt misgreb. For at få ham at høre, måtte man melde sig ind i den konservative klub, hvilket for mange ville være det samme som at gøre sig skyldig i løgn for at komme til at høre G. J. – Venstrebladet heroppe tog meget pænt på det. Kan du ikke oplyse mig om, ad hvilken vej G. J. er kommen til at tale heroppe? Hvem der har indbudt ham?

Når der skal tages fat på en mere indtrængende oparbejden af den sønderj. sag, så tror jeg rigtignok, at det var heldigst, at det var en anset mand, som kom herop og begyndte sagen, f. eks. geheimearkivar A. D. Jørgensen. Det var en mand, som alle afskygninger af befolkningen ville bøje sig for. Og det ville med lethed lade sig gøre for en sådan mand at samle en tilhørerskare om sig af de forskellige afskygninger. Jeg er f. eks. vis på, at jeg til et foredrag af ham i Koldby Kro skulle få både Nyby og Sørensen på Irup med, og så er det dog muligt, at et ord kunne vinde indgang og give stød til en omend langsom bevægelse. – Thyboen er et forstandsfolk, man begejstrer

dem ikke, skal man få dem med, må det være ad refleksionens vej. Jeg tvivler meget om, at man på enkelte undtagelser nær vil udrette noget ved at tilstille trykte cirkulærer eller få sådanne ubekendte ungdommelige størrelser herop som dig eller Erik Skram. Jeg antager det for aldeles forfejlet ad den vej. – Men ligegodt skal jeg nok ved lejlighed snart tale med forskellige i Mellemthy (fra Thisted til Ydby), f. eks. Kristensen, Hurup, (han har en del bekendtskab og indflydelse i visse kredse), Hörlyck, Jørgensen, Lindholm og redaktør Aaberg i Thisted og skaffe nærmere oplysninger. Thyboen kommer kun langsomt med. Han er forstandsmenneske. – Som sagt, du skal høre nærmere i denne sag. –

Nu er det m. h. t. dig kære Aage personlig. Er det ret af dig at tage så ivrig personlig del i sagen; er det ret for din egen udvikling? Jeg må alvorlig gøre dig dette spørgsmål; og jeg finder mig så meget mere forpligtet til det, når jeg ser tilbage på din fortid. 1mo. Du er så stærkt optaget af dit egentlige arbejde, dels historie, latin og dansk, dels filosofi og iøvrigt, som dog kan henføres til dit hovedstudium eller dine hovedstudia. Du har selv – om end ikke klaget – så dog udtalt dig om, at du var svært optaget. Blot det nu ikke skal gå dig som i sin tid i Viborg, hvor, jeg er overbevist derom, det meget bidrog til, at dit helbred blev nedbrudt, at du var optaget af alt for meget arbejde i forskellig retning foruden din skolegerning. – Dernæst en anden side af sagen. Der er en stor drift i dig til at tage fat på arbejde, være styrende og aktivt optrædende på livets skueplads, det er jeg ikke meget for i så ung en alder. I så ung en alder bør du være hovedsagelig receptiv, og mindre produktiv; jeg mener ikke inden for studenterverdenen, ja der mener jeg netop, at det er godt for den unge at begynde tidlig at være aktiv eller produktiv; det er en øvelse for fremtiden. Husk på, hvor meget jeg var imod, at du var aktiv i søndagsskole m. m. – Dermed være det ikke sagt, at jeg anser det for urigtigt, at du tager del i arbejdet for den sønderjyske sag, tværtimod. – Men jeg anser det for uheldigt for dig og din udvikling, om du optræder offentlig som leder eller foredragsholder i større forsamlinger. Jeg ville nødig se dig endnu træde offentlig frem. Jeg mener, du skal være forsigtig i det stykke. Din opdragelse har været for meget forud for din alder. Du har halvvejs sprungen barnealderen over herhjemme, da du gik ene barn mellem os ældre; i Viborg ville du altid ligesom springe forud for din skoletid, ud over den; og nu

er jeg bange for, at du skal springe din studenterudvikling [over]. . . .

Aage Friis til Kristian Friis.

København den 18. okt. 1890.

. . . . Nå, jeg havde næsten tænkt mig de indvendinger fra din side, og jeg forstår dem. Jeg skal først komme ind på [den] praktiske side af sagen og bemærke, at det er Gustav Johannsens princip at komme til *alle* foreninger, hvad farve de så end har; havde Venstrevælgerforeningen i Thisted indbudt ham, var han kommen der, så jeg mener ikke, at man kan sige noget imod, at han kommer i de konservative klubber. Men hvis den konservative klub ikke har gjort mødet of-fentlig, så synes det mig at være en fejl af klubbens bestyrelse, at den ikke har gjort, hvad den kunne, for at så mange som mulig kunne komme i berøring med en førstehåndsmeddelelse dernedefra. Indby-delsen til G. J. må vel være kommen fra klubbens bestyrelse.

Ja, du har fuldkommen ret i, at det ville være bedst at få f. eks. A. D. J. op til Thy. Men sagen er den, at der vist ingen tale er om, at det kan lade sig gøre at få ham derop i en nær fremtid; han er som rimelig meget optaget, dels af sin embedsgerning og dels af sine histo-riske studier, og iøvrigt plejer han, så vidt jeg ved, først at komme, når der er stiftet en forening, når altså de allerprimitiveste forarbej-der er endt. Imidlertid skal jeg atter lægge det frem for bestyrelserne, og i så fald henviser jeg til dig som den, bestyrelsen må skrive til om tid og sted og som den, der vil træffe foranstaltninger samt tage imod A. D. J. som gæst. Men inden jeg gør det, venter jeg oplysningerne fra dig og fra pastor Clausen i Hundstrup, hvem jeg har talt med herinde under kirkemødet.

Hvad nu ang. dine betænkeligheder ved, at jeg tager videre stærk del i arbejdet, så skal jeg for det første sige, at hvad tiden angår, så er den tid, jeg ofrer, kun meget liden. Den består kun i en sjælden gang at tale med bestyrelserne og træffe aftale om et eller andet, et par gange om året at komme til de få møder, der holdes herovre, og så nu og da (hver 3–4 måned) at hjælpe til med lidt skriverseri o. l. Så er der desuden den del af arbejdet, som du har mest imod, nemlig det der f. eks. skulle foregå i juleferien, nemlig at holde et eller et par foredrag om den sønderjyske sag.

Jeg skal begynde med at indrømme dig, at der for mig er en stor

tilbøjelighed til at sprede mig og tage ivrig fat på, hvad jeg føler mig draget til. At der kan være noget uheldigt deri, skal jeg villig indrømme; men på den anden side må jeg fastholde, at jeg efter min natur ikke kan komme gennem verden på anden måde. Den arbejdslyst, jeg har (for det meste), og denne lyst til for alvor at gribe en sag an, er overhovedet det eneste middel, hvorved et menneske, der som jeg er et barn af det 19. årh.s slutning og delagtig i dets brøst og i dets hele natur, kan slippe igennem livet. Nå, nu er der for tiden for mig intet som helst andet at tage fat på end den eneste sag, der endnu ikke er fuldstændig ødelagt af partivæsenets elendige kævl og vrøvl, altså den sønderjyske. Jeg er kommen ud over den tid, da jeg kunne sværge til en af vore partifaner; jeg har fået en for dyb foragt for hele det leben, der føres herhjemme, til at kunne andet end hvor jeg kan bekæmpe det hele. Men ved siden heraf ligger det bedst for mig at have en sag at arbejde positivt for, som et surrogat ved siden af det negative arbejde imod den ånd, der er rådende herhjemme. Nu er jeg national af natur og overbevisning, ser det nationale livs genrejsning som den eneste frelse for vort folk, og ser atter det sønderjyske spørgsmål som den eneste sag, på basis af hvilken det nationale spørgsmål kan rejses for tiden. Således er det sønderj. spørgsmål mig middel, og af andre grunde end for dets egen skyld nemlig indeholder det også mål; ergo er det sønderj. spørgsmål det eneste, der for tiden kan tildrage sig min interesse i nogen videre grad, og da jeg må have noget at arbejde interesseret for, så arbejder jeg for det og kan ikke se noget galt deri, da hele arbejdet, som jeg alt har påvist, kun vil røve mig såre liden tid.

Hvad så din bekymring for, at jeg skal træde aktiv op for en større kreds allerede nu, angår, så kan jeg kun se noget heldigt i en sådan aktiv optræden, ja, det er, havde jeg nær sagt, en afgjort nødvendighed for én, der har historie til fag, i tide at vænne sig til i skrift og tale over for større kredse at fremstille historiske forhold og begrunde sin mening om disse. Stort andet vil foredrag om den sønderj. sag jo nemlig i reglen aldrig blive – i al fald i Thy. Herovre bliver alvorlig, indgående diskussion i reglen følgen af offentlige udtalelser for den sag, da vi her har kosmopoliter og »hvad kan det nytte« mænd at slås med, men et foredrag f. eks. i Koldby foredragsforening vil jo nærmest blive en redegørelse for stillingen i Sønderj. og en historisk begrundelse af, hvorfor den sag har så stor betydning for os – altså

noget der ligefrem ligger ind under en historikers fag. Jeg ser i al fald ikke, at der på en måde er forskel på dette og så på f. eks. at give en fremstilling af Julirevolutionen, dens årsager og følger. Jeg tror ligefrem, at man har afgjort godt af at få øvelse i at tale klart og bestemt om et sådant emne over for en større forsamling. Det giver øvelse i at beherske og fremstille et stof, og den øvelse synes mig kun at være god. Drejede sagen sig om at agere politisk agitator, da var det hele noget andet, så var jeg aldeles på din side – i al fald under de nuværende forhold, hvor man jo ikke kan give sig af med partipolitik uden – efter min mening – [at] gøre nar af sig selv eller lyve for sig selv . . . .

Aage Friis til Kristian Friis.

København den 8. nov. 1890.

. . . . Søndag. – I aftes var jeg henne at høre Bjørnstjerne Bjørnson, som du vel har set holdt møde om fredssagen. Jeg hørte – en gal mand. Jeg hørte en flom af fraser, hyllede i mere eller mindre gode digteriske udtryk, som aldrig kan fængsle eller overbevise noget tænkende menneske; han satte sine meninger frem med den mest knusende overlegenhed og uden at inklade sig på blot i det allermindste at påvise, hvorpå han støtter sine tankers gennemførlighed. Han er i besiddelse af et vist dramatisk talent, spiller ret godt komedie under sin tale; det er alt, det øvrige er hule fraser og gøglende ord. Og det var ikke det værste, nej det værste at Bjørnson i en forsamling af danske mænd og kvinder på dansk grund, i en forsamling, hvor han var gæst, vovede at håne Danmark og det ved at fremføre *to så dundrende løgne*, som nogensinde er bleven udtalt. Som du vil se af referatet i Nationaltidende, vovede nemlig den elendige karl at udtale sig, som følger.

Fra 1814 indtil nu har ingen stor stat overfaldet en lille. »I, mine tilhørere vil måske benægte dette og pege på forholdet mellem Danmark og Tyskland. Men det kan ikke hjælpe. I får at indrømme – *Før krigen i 64 rejste sendemænd fra Berlin herop og bød Eder Slesvig ved voldgift; I ville ikke tage derimod. Og under krigen bød man Eder Slesvig; men I ville atter ikke tage derimod. Som I redede, kom I til at ligge.*« Da hr. Bj. sagde disse herlige ord, gav jeg, der sad omtrent lige op ad ham, mig til at hysse så stærkt jeg kunne, og

i et øjeblik fulgte man rundt om mit eksempel. Så kom klapperne frem, og selvfølgelig var de de stærkeste dér, og danske borgere klappede glat væk af den person, flere blade i dag siger burde være pebet ud af salen. At Bj. så under jubel gentog sin ytring, og at han senere kaldte bl. a. Tordenskjold en af de mest rå slagsbrødre, der har eksisteret, er blot en yderligere illustration af manden. Jeg gik til mødet med håbet om at møde en stor og ædel personlighed. Jeg gik derfra med den mest knusende foragt for Bjørnstjerne Bjørnson . . .

Kristian Friis til Aage Friis.

Skagen den 20. nov. 1890.

. . . Venstrebladet her i Thy holder med Bj: det skal forlange mig at høre *pålidelig* oplysning fra dig i julen, hvorvidt der er spor af sandhed i, at der er gjort os tilbud om at beholde Sønderjylland, når vi ville afstå Holsten og Lauenborg til Preussen. Det var nok værd at vide, som også i bekræftende fald på hvilket tidspunkt. Har Bj. ret, blot gran af ret, så er det en knusende dom over Ejderpolitikkenes førere, at de ikke har benyttet tilbudet. Jeg synes nok, dette spørgsmål burde tages alvorligt op til en grundig, upartisk undersøgelse påny; thi indtrykket jeg har fra den tid er netop dette, at Tyskland ville have Sønderj. med . . .

Aage Friis til Kristian Friis.

København den 21. nov. 1890.

. . . Nu har jeg forhandlet med bestyrelserne for de to sønderjyske foreninger, og resultatet er blevet følgende: I en nærmere fremtid kan der ikke være tale om, at A. D. Jørgensen kan komme til Thy. Man ønsker nu, at jeg i juleferien skal se at få givet stødet til dannelsen af et par filialer, og efter de oplysninger jeg har fået, anser man det for heldigt, at det forsøges at danne filialer gennem foredragsforeningerne. Endvidere bliver der nu trykt en henvendelse og opfordring om at støtte sagen, som jeg så skal sende ud deroppe. Jeg skal affatte den, og den vil gå ud på at få dannet underfilialer eller større filialer, eller i al fald igennem indsamling af bøger eller pengebidrag søge at arbejde for sagen.

Nu vil jeg bede dig efter dit tykke se at arrangere et møde i

Koldby i julen og se at få talt med nogle om at få dannet en filial. Der skulle jo helst være en indleder deroppefra, du eller én, som du peger ud. Jeg vil så tale aldeles efter, som I ønsker det; mulig vil det være bedst at give en kort motivering af sagens betydning og historie, en oversigt over stillingen dernede, det arbejde, der hidtil er gjort herhjemme, og hvorledes man (i Thy) kan indrette sig på at komme med i arbejdet. Jeg vil så føre en mængde pjecer af A. D. Jørgensen og Ottosen samt sprogekort med; dem jeg dels vil uddele gratis dels sælge. Hvordan dette nærmere skal arrangeres, kan vi jo altid aftale, når jeg kommer hjem; kun må du se at få talt med bestyrelsen i foredragsforeningen, du er jo selv formand, om afholdelsen af et møde – med gratis adgang for alle selvfølgelig. Hvis den eventuelt stiftede forening ikke straks kan bære udgifterne ved mødet – så skal jeg få penge fra To Løver, ligesom jeg, om så skal være, skal skaffe Eder penge til at betale rejsen for en sønderjysk foredragsholder for at få fart i sagen. Dernæst vil jeg bede dig tale med dine naboer særlig mod syd om at holde møder, for at få filialer dannede. Jeg er i julen villig til at hjælpe til dermed, eventuelt holde foredrag derom f. eks. i Visby, Bedsted eller Hurup. En bemærkning herom vil der også komme til at stå på de opfordringer, vi sender til Jørgensen, Hörlyck, Christensen og Levinsen. Iøvrigt har jeg alt tænkt at sende 5–6 eller 10 eksemplarer til hver sognepræst deroppe med opfordring at uddele dem til lærere og andre; dernæst sender vi til sognerådene, særlig ang. indsamling af bøger. Synes du ikke, at det vil være den rette måde? Hvis du er så rar desforuden at skrive dem op, som du ellers synes, der skal sendes til, så vil det nu være så meget godt. Hvor mange opfordringer vil du selv have til uddeling? Der bliver trykt flere hundrede, så du kan få så mange, du vil. Alle eventuelle udgifter vil blive betalt af foreningen herinde, indtil den nye forening kan bære dem . . . .

Aage Friis til Kristian Friis.

København den 25. nov. 1890.

. . . . Hvad Bjørnsøns historie angår, da skal jeg give dig nærmere oplysninger i julen. Nu kun dette: *Der er ikke et sandt ord i det, han har sagt*; det hele er kafés ludder, rygter og løgn, som han i sin digterhjerne har blandet sammen til en *dundrende løgn*. Iøvrigt ser jeg, at

der i Nationaltidende idag står en saglig gendrivelse, som dog ikke får alting med. I julen skal du få det hele, da jeg har sat mig aldeles ind deri, men det er jo såre vidtløftigt. . . Jeg har svært travlt idag, jeg skal nemlig i aften holde foredrag i Sfinx om Danmarks forhold til Tyskland. Det bliver temmelig langt, og da jeg har skrevet det helt, skal jeg sende dig det, hvis du bryder dig om det . . . .

Kristian Friis til Aage Friis.

Skyum den 27. nov. 1890.

. . . . Hvad den sønderjyske sag angår, da har jeg endnu ikke været i Thisted, hvor jeg forresten senere har hørt, at der skal være en sønderjysk forening med lærer, cand. theol. Winde som formand.

I foredragsforeningen her i Koldby kan der ikke holdes foredrag for andre end foredragsforeningens medlemmer, og det samme gælder vel i de andre foredragsforeninger nemlig: Snedsted, Bedsted, Hurup og Ydby. Den større foredragsforening i Koldby er bleven uddelt i 3: Koldby, Snedsted og Bedsted, og derved er de kommen til at føre en sygnende tilværelse. Hver vil have foredragsforeningen til sin dør. Altså skal der være foredrag om den sønderjyske sag, da må det være et møde uden for foredragsforeningen, ellers går det her som ved Gustav Johannsens foredrag i den konservative klub. Thi omend foredragsforeningerne ikke vil hejse flag som grundtvigsk-højskolevenstre retning, så er det dog alligevel det præg, der kræves af medlemmerne. Jeg mener derfor, at du hellere må vente, til du kommer hjem, og så personlig forhandle med diverse herrer . . . .

Aage Friis til Kristian Friis.

København den 29. nov. 1890.

. . . . Hvad nu det påtænkte foredrag om den sønderjyske sag angår, så er det jo tidsnok at aftale nærmere derom, når jeg kommer hjem. Dog kan du på forhånd sondere terrænet og særlig spekulere lidt over, hvordan en forening kan laves ud deraf. For tiden er der en trykt henvendelse (forfattet af mig) med en kort oplysning om forholdene under trykning og bliver sendt ud ca. 10. december. Den bliver særlig

sendt til alle præster, der så anmodes om at uddele eksemplarer af den til lærere og andre, og den indeholder alle fornødne oplysninger om, hvorledes man kan arbejde for sagen . . . .

Aage Friis til Kristian Friis.

Skyum den 30. dec. 1890.

[Kristian Friis var på Fyn]

. . . . Mødet i aftes refereres altså. Da moder og jeg var bedt til aften hos dr. Bloch før mødet, drog vi derop kl. 4¹/₂. Dr. B. var ude, og vi måtte nyde vor aftensmad ene med jomfru Petersen og stationsforvalteren, der også indfandt sig. Medens dr. Bloch, der heldigvis kom kl. 6¹/₂, spiste, vandrede jeg over på kroen og traf der Levinsen, Sørensen og stationsforvalter Høyer fra Snedsted, der viste levende interesse for sagen og desårsag kom ind i bestyrelsen. Så mødte pastor Jørgensen med frue også, var elskværdige og gjorde i ingen henseende noget vrøvl. Han havde dog tænkt på at ville tale lidt om faren ved offentlighed; men jeg fik ham hurtig derfra. Kl. 7¹/₄ kom så Bloch derover, indbyderne forhandlede, og mødet begyndte. Der var ca. 50–60 til stede, næsten kun mænd, så du havde da ret alligevel. Først bød Bloch velkommen, langt og noget vrøvlet, men med god mening. Så talte jeg i noget over en time, og jeg tror nok, at folk var tilfredse dermed. Så forhandlede man; og der meldte sig af de 50–60 tilstedeværende 36 ind, et godt resultat synes det mig.

Indbyderne valgtes til foreløbig bestyrelse, må supplere sig selv og skal så, når de har fået lavet love o. s. v., indkalde et nyt møde. Bidraget blev fastsat til mindst 50 øre, men større ønskes. Mødet var i det hele taget meget vellykket, og alle mente, at det spæde godt.

Derefter gik indbyderne + Høyer over til dr. Bloch, drak vin, spiste druer og nødder, sang »Brat af slaget rammet« o. s. v., tilbragte i det hele taget en meget rar aften til kl. 11¹/₂. Der valgtes Bloch til formand, du til viceformand, hvad jeg syntes var meget rart. Nu må I skam se at få noget ud deraf.

(J. M. Friis) – påskrift på brevet.

. . . . Aage skilte sig godt ved sit referat, talte grundigt og sikkert – og folk syntes, det var godt udført af så ungt et menneske – det var

koldt i salen – men kromanden var så opfyldt af sagens betydning, at han ofrede den gratis, tilligemed kaffe til bestyrelsen . . . .

Aage Friis til Kristian og J. M. Friis.

Høruphav den 11. juli 1891.

. . . . Som I kortelig fik det at vide af mit brevkort fra Sønderborg, kom jeg dertil efter et rart ophold i Korsør. Da jeg ombord på Fylla traf sammen med nogle studenter og andre unge fra København, havde vi en dejlig rejse ned igennem det vidunderlige smukke øhav, og kun at det op mod aften (torsdag) altså trak svært op til regn, mindskede glæden noget.

En af selskabet kendte Dybbølmølleren, og da vi kom til Sønderborg og var sluppen ud igennem toldvisitationen, stod den unge D.møller Gerhard Hansen dér efter ham. Men da han så, vi var flere i følge, var der ikke tale om, at han ville lade nogen af os gå over til et hotel: nej, vi skulle alle med til Dybbøl mølle. Vi blev der i det hele taget modtaget med en kærlighed og gæstfrihed, som jeg aldrig nogensinde har mødt mage til. Men derom mere, når jeg kommer hjem. Her kun turen i sine hovedtræk. Næste morgen kl. 6 gik vi så med den unge møller op på møllen, hen til Siegessäule, derfra gennem Dybbøl by og forbi gravmindet op til Dybbøl kirke, hvor den danske præst Clausen, en herlig gammel mand, i over en time gik omkring med og viste os de mange mindesteder i præstegd. og kirkens omegn. Derfra tilbage til møllen og kl. 1 derfra til Sønderborg. Dér skiltes vi. Jeg gik så op til H. P. Hanssen og havde megen glæde af en lang samtale med ham. Han gav mig så anvisning på en mængde danske mænd rundt om i Sønderjylland og særlig på Als. Efter middag og bad kl. 6 gik jeg op til de mange grave på Sønderborg kirkegård og derfra en vidunderlig dejlig tur gennem Sønderskoven til Høruphav hotel (dansk), hvor jeg sidder nu. Overalt har jeg modtaget et dybt og gribende indtryk, ikke blot fra de mange minder, der knytter sig så underligt stærkt til hver plet jord i dette med grave besåede land, men også fra det folk, det *danske* folk, der færdes her. – Iaftes sent aflagde jeg en visit hos den oldgamle pastor Schwensen her i Høruphav og traf dér adskillige bekendte fra Danmark. Der skal jeg nu atter til frokost i dag og så kl. ca. 2 her fra igen. Min plan er at gå til Lysabild og gæste Hans Lassen. Så går jeg op på langs gennem Als,

og fra nordenden lader jeg mig sætte over til Ballegård og går gennem Sundeved til Gråsten; så med dampskib til Flensborg.

Turen er hidtil gået i alle måder godt. Mit helbred er glimrende. Når I ser mig, ved jeg ikke. I skal få brev, om ikke før så fra Flensborg, hvor jeg vil komme senest torsdag i næste uge. Fra Flensborg går jeg vist sydpå til Danevirke . . . .

Aage Friis til Kristian Friis.

Notmark den 14. juli 1891.

. . . . At give en i enkelthederne gående beretning om mit oplev i de forløbne dage, vil jeg slet ikke inlade mig på. Det må vente, til vi ses, og kan kun ske gennem samtale.

Dernæst sidder min vært, gårdmand eller, som det her hedder, boelsmand Jørgen Terp, en ypperlig ung landmand, og kan ikke lade mig i ro, men går omkring og snakker til mig. Kun dette må I da vide om turen hertil. Jeg er endnu på Als, og skønt jeg efter min bestemmelse skulle have været herfra allerede nu, kommer jeg det næppe før først i næste uge. Der er ikke tale om, at jeg kan komme hurtig fra de steder, jeg kommer til, og de folk, jeg kommer til her-nede, er da også så fornøjelige, at jeg må sige, at det egentlig ikke er meget mod min vilje, at besøget forlænges. – Jeg har fra Hørup, hvorfra jeg sidst skrev, været i Mindebjærg hos en Andreas Kaad, to dage i Viby hos en Hans Nissen, dernæst i Tandslet hos en Sofus Poulsen og Chr. Blad, i Asserballe hos en Hans Nielsen og (et øjeblik) hos pastor Jørgensens ældgl. fader. Dernæst i Notmark hos pastor Fangel, hvor jeg lå i nat, og nu er jeg hos en gårdm. sammested Jørgen Terp. Imorgen går det videre nordpå, og sidst i ugen vil jeg vist være i Nordborg. Hvad jeg så slår ind på, ved jeg ikke; egentlig ville jeg have været over gennem Sundeved, men da er jeg indbudt til en større fest som en hel del danske på søndag fejre i Høruphav. Tager jeg ellers derved, går rejsen nok derfra lige til Flensborg; men endnu ved jeg ikke ret, hvad jeg vil. Jeg har hidtil haft udmærket udbytte af min rejse, meget mere end jeg havde ventet; ja jeg må sige, at jeg vist aldrig har tilbragt så fornøjelige dage som disse . . . . Turen har foreløbig så godt som intet kostet mig. Den gæstfrihed, man allevegne mødes med her, er storartet. Mit helbred er fortræffe-

ligt, kun maven er lidt gnaven over al den gode mad, jeg proppes med.

Min vært beder mig hilse fra en god dansk sønderjyde.

NOTER

1. Viborg Katedralskoles diskussionsklub.
2. A. D. Jørgensen (1840–97), sønderjysk født historiker, rigsarkivar 1882–97. A. D. Jørgensen øvede stor indflydelse på det dansk-nationale arbejde både i Nordslesvig og i Danmark, bl. a. var han formand for fællesudvalget for de to vigtige sønderjyske foreninger i København 4 S, stiftet 1887, og To Løver, stiftet 1888.
3. SS, oprettet 1877 af grundtvigianske kredse på Koldingegnen. Foreningens formål blev især at yde støtte til danske sønderjyders undervisning i dansk sprog og kultur.